

ADAM LITYŃSKI

 <https://orcid.org/0000-0003-0899-9130>

Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu

General NKWD z ziemi polskiej do niemieckiej

1. Uwagi wprowadzające

Negatywnym bohaterem niniejszego tekstu będzie Iwan Aleksandrowicz Sierow, jeden z najwyższych i najbardziej zasłużonych dla reżimu funkcyjny sowieckiej bezpieki w całym okresie jej istnienia, od Feliksa Edmundo-wicza Dzierżyńskiego poczynając. Postać i poczynania „krwawego rzeźnika”, jak nazwała go brytyjska prasa, gdy kiedyś służbowo przybył do Wielkiej Bry-tanii, pojawiają się w wielu pracach naukowych. Wszak to postać w sowiec-kiej bezpiece po Dzierżyńskim i Ławrientiju Pawłowiczu Berii numer 1. Warto choćby zauważyć, że Sierow jako jedyny w Związku Radzieckim był sze-fem zarówno „cywilnego” Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (KGB), jak i wojskowego Głównego Zarządu Wywiadu (GRU). Od chwili wybuchu dru-giej wojny światowej aż do kryzysu kubańskiego w 1962 r. Iwan Aleksandro-wicz Sierow czynnie uczestniczył w absolutnie wszystkich najważniejszych wydarzeniach tych lat i to uczestniczył na najwyższym szczeblu decyzyjnym, pozostając w stałym kontakcie najpierw ze Stalinem, a później z Chruszczo-wem, któremu umożliwił dojście do władzy, biorąc aktywny udział w areszt-owaniu Berii. To Sierowowi i Krugłowowi¹ Chruszczow i Malenkow² zlecieli

---

¹ Siergiej Nikiforowicz Krugłow (1907—1977) — m.in. minister spraw wewnętrznych ZSRR w okresie od grudnia 1945 do marca 1953 r.

² Geоргий Maksymilianowicz Malenkow (1902—1988) — jeden z głównych twórców sys-temu stalinowskiego; w partii od 1920 r., komisarz Armii Czerwonej, od 1926 r. w sekreta-

w 1953 r. śledztwo w sprawie aresztowanego Berii³. Kres jego karierze położyła afera szpiegowska Olega Pieńkowskiego⁴.

W literaturze naukowej dotyczącej Sierowa zdecydowanie na plan pierwszy, pozostawiając daleko w tyle inne opracowania, wybija się monografia Nikity Wasiljewicza Pietrowa⁵. Wsparta na bogatych i nieznanym innym archiwaliach, jak też na rosyjskojęzycznych pracach badawczych wiceprzewodniczącego Informacji Naukowej i Centrum Edukacji Stowarzyszenia „Memoriał”⁶ oraz poparta erudycją autora nie ma sobie równych. Jednak Nikicie Pietrowowi nie dane było znać odkrytych⁷ później, prowadzonych na bieżąco przez niemal ćwierć wieku pamiętników szefa sowieckiej bezpieki. Szybko po ukazaniu się wersji rosyjskiej⁸ (2016) ukazały się one w języku polskim, pod tytułem *Tajemnice walizki generała Sierowa. Dzienniki pierwszego szefa KGB. 1939—1963*⁹.

---

riacie Stalina zajmował się sprawami kadrowymi; odegrał znaczną rolę w okresie tzw. wielkiej czystki; od 1939 r. członek KC partii, walczył o wpływy ze Żdanowem, a po jego śmierci w 1948 r. zainspirował tzw. sprawę leningradzką, zakończoną wymordowaniem wszystkich współpracowników Żdanowa, i wysunął się na czoło następców Stalina; w latach 1946—1957 wicepremier i premier; po śmierci Stalina członek triumwiratu (Beria, Chruszczow, Malenkov); po ujawnieniu sprawy leningradzkiej mimo samokrytyki usunięty ze wszystkich stanowisk, w 1961 r. wydalony z partii, przez 11 lat był dyrektorem elektrowni w Kazachstanie; na emeryturze w Moskwie ostentacyjnie uczęszczał do cerkwi.

³ F. Thom: *Beria. Oprawca bez skazy*. Tłum. K. Antkowiak. Warszawa 2016, s. 905.

⁴ Oleg Wasilewicz Pienkowski (1912—1963) — pułkownik GRU, zaprzyjaźniony z szefem GRU Sierowem; „najcenniejszy ze szpiegów zwerbowanych kiedykolwiek przez Amerykanów w walce z Rosjanami”; CIA: „jego werbunek stanowił najefektywniejszą klasyczną tajną operację, jaką kiedykolwiek CIA i MI6 przeprowadziły przeciwko stronie radzieckiej”; z własnej inicjatywy nawiązał kontakt ze stroną amerykańską; pracował w zasadzie bezinteresownie; w ciągu 16 miesięcy, od kwietnia 1961 r. do sierpnia 1962 r., przekazał ok. 500 stron ultrasekretnych dokumentów, m.in. dotyczących planów umieszczenia radzieckich rakiet na Kubie; aresztowany 22 października 1962 r. podczas apogeum kryzysu kubańskiego, skazany, wyrok wykonano. Niektórzy przypuszczają, że film zaprezentowany W. Suworowowi (Rezun) przy przyjmowaniu do GRU, pokazujący spalenie żywcem człowieka — „pułkownika GRU”, który zdradził — to film z egzekucji Pienkowskiego. Zob. W. Suworow: *Akwarium*. Wrocław 1989, s. 7 i n.

⁵ N. Pietrow: *Stalinowski kat Polski Iwan Sierow*. Tłum. J. Prus-Wojciechowska, K. Sy ska. Warszawa 2013.

⁶ Właśnie w ostatnim czasie (28 grudnia 2021 r.) rosyjski Sąd Najwyższy (czytaj: Putin) wydał wyrok nakazujący likwidację Stowarzyszenia Memoriał. Prokuratura (czytaj: Putin) zarzucała Stowarzyszeniu, iż jest „agentem zagranicy”, gdyż korzysta z pomocy materialnej z zagranicy. Podzielałam pogląd Adama Michnika, że likwidacja Memoriału to symboliczna rehabilitacja Stalina („Gazeta Wyborcza” z 29 grudnia 2021 r., s. 2).

⁷ W dacy, którą po Sierowie odziedziczyła jego wnuczka, w zamurowanej wnęce w 2012 r. w czasie remontu odkryto dwie walizki z rękopisami i maszynopisami byłego szefa KGB.

⁸ A. Хинштейн, И. Серов: *Записки из чемодана. Тайные дневники первого председателя КГБ, найденные через 25 лет после его смерти*. Москва 2016.

⁹ [I. Sierow]: *Tajemnice walizki generała Sierowa. Dzienniki pierwszego szefa KGB. 1939—1963*. Red. A. Hinsztein. Tłum. A. Janowski, J. Cichocki. Konstancin-Jeziorna 2019. Aleksandr Hinsztein — członek Centralnej Rady Rosyjskiego Towarzystwa Wojskowo-Historycznego —

Uważam, że pamiętniki Sierowa przebiły swoją wartością historyczną słynne wspomnienia Sudopłatowa¹⁰, o których najlepszy na świecie znawca czasów stalinowskich w ZSRR — brytyjski historyk Robert Conquest napisał, że „książka ta jest najbardziej sensacyjną, wstrząsającą, a jednocześnie pod wieloma względami najobszerniejszą autobiografią kogokolwiek ze środowiska stalinowskiego. Prawdopodobnie od chwili opublikowania tajnego przemówienia Chruszczowa nikt bardziej nie rozszerzył naszej wiedzy o tym okresie”¹¹.

Kim był „krwawy rzeźnik”, jak nazwała go angielska prasa, kiedy w 1956 r. przyjechał do Londynu, by przygotować oficjalną wizytę Chruszczowa i Bułganina¹² w Wielkiej Brytanii, który to „krwawy rzeźnik” miał być odpowiedzialny za zaczynające się krwawe represje w stylu Stalina¹³. Iwan Aleksandrowicz Sierow urodził się w sierpniu (25/12 sierpnia?) 1905 r. w biednej rodzinie wiejskiej w guberni wołogodzkiej¹⁴. Ukończył wiejską szkołę parafialną pierwszego i drugiego stopnia; pracował jako kierownik czytelnicy w powiatowym oddziale edukacji politycznej; wstąpił do Komsomołu; w 1925 r. został powołany do wojska, a ponieważ był piśmienny i lojalny, przeto już w rok później został członkiem WKP(b) i komitet partii wysłał go na dalszą naukę do Leningradzkiej Szkoły Piechoty, a po jej ukończeniu (1928) i później jeszcze kursu doskonalenia kadr dowódczych Armii Czerwonej zajmował stanowiska dowódcze w Armii Czerwonej. W 1935 r. został skierowany do Moskwy na studia w Wojskowej Akademii Inżynieryjnej, skąd przeniósł się do Akademii Wojskowej im. Frunzego, którą ukończył w styczniu 1939 r. w stopniu majora¹⁵. Wówczas to nastąpił zasadniczy zwrot w jego życiorysie, organa partyjne skierowały go bowiem do pracy w NKWD. Sergo Beria, syn Ławrientija Berii, który zostawił cenne¹⁶ wspomnienia, napisał, że „kiedy ojciec otrzymał stano-

---

przygotował wydanie rosyjskie. Każdy rozdział poprzedził zwięzłym komentarzem historycznym, a także opatrzył przypisami.

¹⁰ P. Sudopłatow: *Wspomnienia niewygodnego świadka*. Przedmowa R. Conquest. Wstęp i przypisy do wydania polskiego S. Jaczyński, M. Jasiak. Tłum. J. Markowski. Warszawa 1999.

¹¹ R. Conquest: *Przedmowa*. W: P. Sudopłatow: *Wspomnienia...*, s. 15.

¹² Nikołaj Aleksandrowicz Bułganin (1895—1975) — w partii bolszewickiej od 1918 r., podczas wojny domowej w Czeka, w latach 1931—1937 na czele administracji Moskwy, w latach 1938—1941 zastępca przewodniczącego RKL, członek rad wojennych wielu frontów, w 1947 r. marszałek (w 1958 r. zdegradowany); członek Biura Politycznego; w latach 1955—1958 premier, w 1957 r. w antychruszczowowskiej opozycji, za co usunięty i zdegradowany; postać bezbarwna.

¹³ N. Pietrow: *Stalinowski kat Polski...*, s. 208—209.

¹⁴ Gubernia wołogodzka — jednostka administracyjna Imperium Rosyjskiego i RFSRR w północnej Rosji; pomiędzy 64°45' a 58°30' szer. geogr. północnej i 60°0' a 38°30' długo. geogr. wschodniej. Graniczyła od północy z gubernią archangielską. Powierzchnia guberni w 1897 r. wynosiła 402 112 km².

¹⁵ N. Pietrow: *Stalinowski kat Polski...*, s. 18—19.

¹⁶ Françoise Thom pisze, że „książka ta [...] wnosi wielki wkład do historii”, zwłaszcza w „akapitach neutralnych”, gdy syn nie wybiela ojca, tylko relacjonuje sprawy poboczne. Zob.

wisko w Moskwie, od razu zaczął zatrudniać świeżo upieczonych absolwentów akademii wojskowych. Chciał zrobić porządek w NKWD [...] Sierow nie chciał pracować w NKWD, wolał karierę wojskową¹⁷. Od razu powołano go na stanowisko zastępcy szefa, a już w kilka dni później został szefem Głównego Zarządu Milicji Robotniczo-Chłopskiej Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych (NKWD) ZSRR; wówczas otrzymał też stopień majora bezpieczeństwa państwowego (bp), a kilka tygodni później starszego majora bp. 29 lipca 1939 r. awansował na zastępcę szefa Głównego Zarządu Bezpieczeństwa Państwowego NKWD ZSRR — jako naczelnik 2. Wydziału tajno-politycznego; 8 sierpnia po raz pierwszy został wezwany do gabinetu Stalina¹⁸, co w tym systemie miało ogromne znaczenie. Stalin polecił (23 sierpnia 1939 r.) właśnie Sierowowi zabezpieczyć przelot dwóch samolotów niemieckich wiozących delegację niemiecką z Ribbentropem przybywającym celem podpisania paktu Hitler—Stalin. Już 2 września tegoż roku Sierow został mianowany ludowym komisarzem spraw wewnętrznych (czyli szefem NKWD) Ukraińskiej SRR, u boku Nikity Siergiejewicza Chruszczowa, który wówczas był sekretarzem generalnym KC KP(b) Ukrainy. „Darzyłem go szacunkiem i zaufaniem” — wspominał po latach Chruszczow¹⁹.

Po spacyfikowaniu okupowanych ziem polskich przyłączonych do USRR, za co otrzymał Order Lenina oraz został uhonorowany „wybraniem” na członka Biura Politycznego KC KP(b) Ukrainy, w lutym 1941 r. został zastępcą członka KC WKP(b). Kiedy (luty 1941) z NKWD wydzielono Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego — NKGB (zob. niżej), Sierow został zastępcą Ludowego Komisarza BP (NKGB), a po połączeniu wkrótce tych dwóch resortów został zastępcą szefa NKWD i to stanowisko utrzymał do 1947 r.²⁰ Po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej otrzymywał jeszcze inne bardzo odpowiedzialne zadania, na ogół o charakterze zbrodniczym, nawet ludobójczym, z których wywiązywał się bardzo sprawnie²¹. Operacje takie organizowane były „beznamiętnie i drobiazgowo”²², nad wyraz precyzyjnie; ze zbrodniczą genialnością. Przyszła kolej na spacyfikowanie Polski.

---

wstęp tej autorki w: S. Beria: *Beria — mój ojciec. W sercu stalinowskiej władzy*. Przedmowa i przypisy F. Thom. Tłum. J. Waczków. Warszawa 2000, s. 8.

¹⁷ S. Beria: *Beria — mój ojciec...*, s. 255.

¹⁸ Podaję za *Kalendarium życia Iwana Sierowa* sporządzonym przez A. Hinszteinę i zamieszczonym w: [I. Sierow]: *Tajemnice walizki...*, s. 810.

¹⁹ N.S. Chruszczow: *Fragmety wspomnień*. Tłum. M. Jagiełło. Paryż 2000, s. 124; zob. też R.A. Miedwiediew: *Chruszczow. Biografia polityczna*. Tłum. W. Zagórska. Warszawa 1990, s. 37.

²⁰ Podaję za *Kalendarium życia Iwana Sierowa* sporządzonym przez A. Hinszteinę i zamieszczonym w: [I. Sierow]: *Tajemnice walizki...*, s. 810.

²¹ M.in. w latach 1941—1944 Sierow stał się specjalistą od deportacji licznych narodów żyjących w ZSRR (Niemców nadwożańskich, Czeczenów, Kałmuków, Karaczajewców, Tatałów krymskich), potem pacyfikacji krajów nadbałtyckich.

²² R. Conquest: *Wielki terror*. Tłum. W. Jeżewski. Warszawa 1997, s. 293.

2. O strukturach sowieckiej bezpieki słów kilkoro

20/7 grudnia 1917 r. rząd — Rada Komisarzy Ludowych (RKL) ustanowiła Nadzwyczajną Komisję do Walki z Kontrrewolucją, Spekulacją i Przestępstwami (Czeka)²³.

6 lutego 1922 r. zlikwidowano Czekę, zaś dla realizacji jej zadań powołano przy Ludowym Komisariacie Spraw Wewnętrznych (NKWD²⁴) Państwowego Zarząd Polityczny — GPU (potem OGPU)²⁵.

10 lipca 1934 r. OGPU przemianowane zostało na GUGB — Główny Zarząd Bezpieczeństwa Państwowego²⁶ i pod tą nazwą weszło w skład NKWD²⁷, czyli ministerstwa spraw wewnętrznych. Przyjęło się w praktyce, że dla określenia bezpieki używano odtąd — przez lat 20 — nazwy NKWD. 8 grudnia 1938 r. szefem NKWD został Ławrientij Pawłowicz Beria. Blisko 15-letni okres Berii to liczne zmiany organizacyjne oraz personalne. Najważniejsze to: 3 lutego 1941 r. z NKWD wyodrębniono aparat bezpieczeństwa. Tak powstał osobny resort: Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego — NKGB²⁸, ale już 30 lipca 1941 r. (po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej) wrócono do stanu poprzedniego, tzn. NKGB włączono do NKWD. A w 1943 r. NKGB ponownie wydzielono w osobny resort; wówczas też wyodrębniono z NKGB tę część kontrwywiadu, która zajmowała się ochroną Armii Czerwonej, czyli Wydział Specjalny, i podporządkowano go sztabowi generalnemu Armii Czerwonej.

²³ Od sierpnia 1918 r.: Всzechросыjska... Чрезвычайная Комиссия по Борьбе с Контр-революцией, Спекуляцией и Преступлениями — Czezwyczajnaja komisja po bor'bie s kontriewolucyjej, Spekuljacyjej i Priestuplenijami: Czerezwyuczajka, krócej: Czeka.

²⁴ Народный Комиссариат Внутренних Дел — Narodnyj Komisariat Wnutriennych Dieł.

²⁵ Государственное Политическое Управление — Gosudarstwiennoje Politiceskoje Uprawlenije. Kiedy 30 grudnia 1922 r. podpisany został układ o utworzeniu ZSRR, GPU przemianowano na OGPU — Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny (Обединённое ГПУ — Objedinionnoje GPU).

²⁶ Главное Управлений Государственной Безопасности — Głównoje Uprawlenije Gosudarstwiennoj Biezopastnosti.

²⁷ W skład resortu spraw wewnętrznych (NKWD) wchodziły zarządy (struktura w okresie lipiec 1934—luty 1941):

- 1) **Główny Zarząd Bezpieczeństwa Państwowego — GUGB;**
- 2) Główny Zarząd Milicji Robotniczo-Chłopskiej;
- 3) Główny Zarząd Ochrony Pogranicza i Wewnętrznej;
- 4) Główny Zarząd Ochrony Przeciwpożarowej;
- 5) Główny Zarząd Obozów i Osiedli Pracy — **GUŁag;**
- 6) Zarząd Administracyjno-Gospodarczy;
- 7) Wydział Akt Stanu Cywilnego (na prawach zarządu).

²⁸ Народный Комиссариат Государственной Безопасности — Narodnyj Komisariat Gosudarstwiennoj Biezopastnosti.

Przyjął on nazwę **Smiersz** (od słów: *смерть шпионам* — „śmierć szpiegom”). Szefem Smierszu został Wiktor Siemionowicz Abakumow²⁹. W ten sposób Armia Czerwona po raz pierwszy miała podporządkowany dowództwu armii kontrwywiad. Ponieważ głównodowodzącym był oczywiście Generalissimus, przeto faktycznie Stalin osobiście nadzorował Smiersz. Smiersz został rozwiązany w marcu 1946 r., a jego obowiązki wróciły do resortu bezpieczeństwa.

Armia miała natomiast (od wojny z Polską 1920 r.) swój odrębny wywiad wojskowy podległy sztabowi generalnemu: GRU³⁰. Przyczyny tych reorganizacji nie są dość jasne, być może wynikały one z niebywalej rozbudowy zadań resortu, w tym także aneksji nowych krajów i ziem. Wydaje się, że reorganizacje nie uszczupliły władzy Berii, dlatego że jednocześnie w 1941 r. został on wicepremierem, w gestii którego nadal pozostawał resort bezpieczeństwa, a ponadto ważna była jego pozycja u Stalina, co w systemie totalitarnym jest najistotniejsze.

---

²⁹ Abakumow to w konfrontacji z Sierowem, a także z Sudopłatowem postać szczególna, toteż wypada w tym miejscu przybliżyć tego aparatczyka. Wiktor Siemionowicz Abakumow (1908—1954), właśc. Aba Kum, ur. w Moskwie w rodzinie robotniczej, nie otrzymał żadnego wykształcenia, w WKP(b) od 1930 r., szybko awansował w NKWD w czasie czystek stalinowskich. W latach 1937—1938 szef GUGB, od lutego 1941 r. zastępca ludowego komisarza spraw wewnętrznych, znany z okrucieństwa i osobistego znęcania się nad aresztantami; znany też z korupcji oraz przekraczania wszelkich granic moralnych i obyczajowych. Jak pisze P. Sudopłatow, Abakumow wprowadził do MGB nowy styl, który opierał się na brutalności i korupcji, ale miał swoje plusy dla najbliższych towarzyszy szefa. Abakumow nie lubił tradycji Czeka i prawdopodobnie to on nakazał usunąć z honorowego miejsca w klubie oficerskim MGB najświętsze relikwie — maskę pośmiertną, kukłę i kurtkę mundurową Dzierżyńskiego. „Abakumow był stałym nocnym gościem klubu. Grał tam w bilard z członkami swojej klikki oraz kopolował z niekończącym się sznurem kochanek w prywatnym pokoiku, dobrze zaopatrzonym w rozliczne zagraniczne alkohole i francuskie perfumy. Przebywający na placówkach oficerowie MGB wiedzieli, że łaska Abakumowa zależy od przywożonych z Zachodu prezentów dewizowych”. P. Sudopłatow: *Wspomnienia...*, s. 301. W latach 1943—1946 szef Smiersza, która to instytucja w wyniku wspomnianej wcześniej reorganizacji nie podlegała w tym okresie Berii, lecz wprost Stalinowi, co bardzo umocniło pozycję Abakumowa w totalitarnych strukturach władzy. Aktywny współorganizator ludobójstwa dokonywanego na polskich jeńcach wojennych; 1946—1951 szef MGB; do zadań MGB po wojnie należała kontrola nad tzw. demokracjami ludowymi, instalowanie tam własnych agentów, budowa miejscowych struktur aparatu bezpieczeństwa, likwidacja antyradzieckiej partyzantki na obszarze byłych krajów bałtyckich i na Ukrainie, izolacja obywateli ZSRR od politycznej „infekcji” zewnętrznej; generał-pułkownik, nadzorował czystkę w partiach komunistycznych krajów satelickich, m.in. osobiście nadzorował przesłuchania Laszko Rajka na Węgrzech; kierował likwidacją Żydowskiego Komitetu Antyfaszystowskiego ZSRR; odsunięty przez Stalina i aresztowany (1951); po śmierci Stalina uwolniony przez Berię, ale po aresztowaniu Berii aresztowany ponownie, osądzony i za fabrykowanie dowodów procesowych skazany na karę śmierci — rozstrzelany 19 grudnia 1954 r. Zob. m.in. ibidem, s. 164, 227 i *passim*; N. Pietrow: *Psy Stalina*. Tłum. J. Prus-Wojciechowska, K. Syska. Warszawa 2012, s. 231—246.

³⁰ Główny Zarząd Wywiadu (Главное Разведывательное Управление — Głównoje Razwiedywatielnoje Uprawlenie).

W związku z wprowadzeniem nazwy „ministerstwo” (zamiast „komisariat”) 15 marca 1946 r. NKWD przemianowano na MWD³¹, natomiast NKGB nazwano MGB³². Beria po wojnie został przewodniczącym Specjalnego Komitetu do Spraw Problemu Numer Jeden, czyli kierował programem budowy bomby jądrowej; miał w tym zakresie nieograniczone pełnomocnictwa. Wzorując się na USA, gdzie utworzono (czerwiec 1947) jedną Centralną Agencję Wywiadowczą (CIA), w ZSRR połączono zarządy dwóch wywiadów zagranicznych — MGB i GRU (30 maja 1947 r.) — w Komitet Informacji, którego przewodniczącym został Mołotow, niemający stosownego przygotowania. „To była katastrofa. Cała hołota partyjna zaczęła się nagle mieszać do wywiadu [...]” — zapisał Sergo Beria³³. W rezultacie Komitet Informacji został wchłonięty (1951) przez MGB. Abakumow na stanowisku szefa bezpieczeństwa — MGB — umocnił szpiegowską rolę MGB.

Ławrientij Pawłowicz Beria pozostawał na najwyższym stanowisku sowieckiej bezpieki do końca życia Stalina i jeszcze słynne „sto dni”; za życia Wielkiego Wodza był człowiekiem numer 2 w kraju budującym komunizm, a w ciągu tych „stu dni” stał się nawet postacią numer 1, co niepokoiło towarzyszy i doprowadziło do zlikwidowania Ławrientija Pawłowicza. Los Polaków i obywateli polskich po 17 września 1939 r., a także na ziemiach na zachód od Bugu od 1944 r. obciąża Berię. Bezprecedensowy nawet wśród okrucieństw drugiej wojny światowej mord dokonany na polskich oficerach w Katyniu i innych miejscach kaźni był w znacznym stopniu dziełem Ławrientija Berii³⁴, a także bezpośrednio Sierowa. Iwan Aleksandrowicz w swoich pamiętni-

³¹ Министерство Внутренних Дел — Ministerstwo Wnutriennych Del — Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, na czele którego stanął S. Krugłow, dotychczasowy zastępca Berii.

³² Министерство Государственной Безопасности (Ministerstwo Gosudarstwiennoj Bieзопасnosti — Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego), którego szefem najpierw nadal był Mierkułow, ale wkrótce zastąpił go Abakumow.

³³ S. Beria: *Beria — mój ojciec...*, s. 268.

³⁴ Decyzja Biura Politycznego KC WKP(b) o wymordowaniu 26 tysięcy oficerów polskich, policjantów, urzędników znajdujących się w obozach jenieckich i więzieniach ZSRR zapadła w formie *quasi*-, „wyroku”, typowego dla stosunków w stalinowskim wymiarze „sprawiedliwości”. 5 marca 1940 r. na posiedzeniu Biura Politycznego WKP(b) sprawę referował przewodniczący NKWD Ławrientij Pawłowicz Beria: „W obozach dla jeńców wojennych NKWD ZSRR i w więzieniach zachodnich obwodów Ukrainy i Białorusi w chwili obecnej znajduje się duża liczba byłych oficerów armii polskiej, byłych pracowników policji polskiej i organów wywiadu, członków nacjonalistycznych kontrrewolucyjnych partii, członków kontrrewolucyjnych organizacji powstańczych, uciekinierów i in. Wszyscy są zatwardziałymi wrogami władzy radzieckiej, pełnymi nienawiści do ustroju radzieckiego”. Beria podał liczbę 14 736 osób w obozach dla jeńców wojennych (97% to Polacy) oraz 18 632 w więzieniach zachodnich obwodów Ukrainy i Białorusi, z czego 10 685 to Polacy; wnosili o rozstrzelanie wszystkich. Biuro Polityczne KC WKP(b) 5 marca 1940 r. postanowiło zgodnie z wnioskiem Berii. „I. Polecić NKWD ZSRR: 1) sprawy znajdujących się w obozach dla jeńców wojennych 14.700 osób, byłych pol-

kach wielokrotnie wzmiankuje o „sprawie katyńskiej”; zawsze używa w takim przypadku cudzysłowu, ale nigdy nie wyjaśnił, co się pod tym eufemizmem kryje. Nawet tak zimny zbrodniarz, dla którego nie było problemu ze spokojem zapisywać w pamiętniku swoje oraz całego Związku Sowieckiego liczne zbrodnie, w tej kwestii był nader powściągliwy. W grudniu 1939 r. w obozie w Starobielsku już wówczas znajdowało się 3878 oficerów polskich, a aresztowania, zwłaszcza wśród elit polskiej inteligencji na terenach tzw. zachodniej Ukrainy, wciąż trwały. Sierow jako szef NKWD USRR był bezpośrednio zaangażowany i współodpowiedzialny za wymordowanie oficerów, policjantów i innych spośród inteligencji polskiej, którzy znaleźli się w Starobielsku oraz w więzieniach Ukrainy; stwierdzała to wyraźnie decyzja Politbiura z 5 marca 1940 r. (zob. cyt. wyżej). Zbrodnicze egzekucje jeńców wojennych i więźniów Starobielska dokonywane były w kwietniu i maju 1940 r. w wewnętrznym więzieniu NKWD w Charkowie. Dużo później, już jako szef KGB, Sierow ostro wyraził niezadowolenie, iż czekiści na Smoleńszczyźnie nie potrafili skutecznie zatrzeć śladów zbiorowego mordu. „Nie poradzili sobie z taką drobnostką. Ja miałem ich [rozstrzelanych Polaków — przyp. N.P.] na Ukrainie o wiele więcej, a wszystko było zrobione tak, że mucha nie siada. Nikt nie natrafił na żaden ślad...”³⁵. Nikita Pietrow podaje, że decyzją centrali NKWD w Moskwie na Ukrainę i Białoruś skierowane zostały dodatkowe siły, które miały wesprzeć miejscowych funkcjonariuszy NKWD w antypolskich akcjach aresztowań i deportacji polskich rodzin, a także ich mordowania³⁶.

Prawą ręką Berii i Stalina w sprawach polskich, począwszy od 17 września 1939 r., stał się Sierow, główny pacyfikator Polski — „Stalinowski kat Polski”, jak trafnie nazwał go Nikita Pietrow³⁷. Lojalnym wobec swojego bezpośred-

---

skich oficerów, urzędników, obszarników, policjantów, agentów wywiadu, żandarmów, osadników i strażników więziennych; 2) a także sprawy aresztowanych i przebywających w więzieniach w zachodnich obwodach Ukrainy i Białorusi 11.000 osób [...] — rozpatrzyć w trybie specjalnym, z zastosowaniem wobec nich najwyższego wymiaru kary — rozstrzelania. **II.** Sprawy rozpatrzyć bez wzywania aresztowanych i bez przedstawiania zarzutów, postanowienia o zakończeniu śledztwa i aktu oskarżenia — w następującym trybie: a) przeciwko osobom znajdującym się w obozach jeńców wojennych — na podstawie zaświadczeń przedstawianych przez Zarząd ds. Jeńców Wojennych NKWD ZSRR, b) przeciwko osobom aresztowanym — na podstawie zaświadczeń z akt przedstawianych przez NKWD USRR i NKWD BSRR. **III.** Rozpatrzenie spraw i podjęcie decyzji powierzyć trójce w składzie: towarzysze Merkułow, Kabulów i Basztakow (naczelnik 1. Specwydziału NKWD ZSRR)”. *Dokumenty Katynia. Decyzja*. Red. J. Snopkiewicz, A. Zakrzewski. Warszawa 1992, s. 15 i *passim*, tamże fotokopie.

³⁵ Cyt. za: N. Pietrow: *Stalinowski kat Polski...*, s. 32.

³⁶ *Ibidem*, s. 32—33.

³⁷ Oryginalny tytuł monografii Nikity Wasiliewicza Pietrowa z 2005 r. brzmi: *Первый председатель КГБ Иван Серов* (*Pierwyj predsiedatiel KGB Iwan Sierow — Pierwszy przewodniczący KGB Iwan Sierow*). W Polsce została wydana pod trafnie skorygowanym tytułem: *Stalinowski kat Polski Iwan Sierow*.

niego szefa — Berii jednak Sierow nie był i pomógł Chruszczowowi w zlikwidowaniu Ławrientija Pawłowicza szykującego się do następstwa tronu po zmarłym Wodzu. To Sierowowi i Krugłowowi Chruszczow i Malenkow zlecili w 1953 r. śledztwo w sprawie aresztowanego Berii³⁸.

Sprawa opanowania Polski po wojnie była absolutnie pierwszoplanowa dla sowieckich imperialistów³⁹. O działalności Sierowa jako brutalnego i sprawnego pacyfikatora niepokornej Polski pisałem już na łamach „Czasopisma Prawno-Historycznego” (2019, T. 71, z. 2), toteż nie ma powodów powtarzania tutaj „osiągnięć” tego okrutnego a sprawnego zbrodniarza. Warto jednak przypomnieć, że „Chruszczow, wówczas I sekretarz KP(b) Ukrainy, i jego komisarz spraw wewnętrznych Iwan Sierow udali się do Lwowa, aby sowietyzować zachodnią Ukrainę”⁴⁰. Chruszczow zapamiętał, że „Sierow z racji sprawowanej funkcji nawiązał wtedy służbowo kontakty z gestapo. Na mocy porozumienia z Niemcami we Lwowie ulokowała się oficjalna agentura gestapo”⁴¹. Współpracę Sierowa z gestapo potwierdza Sudopłatow, którego pracująca w NKWD żona również w tym samym celu została wysłana do Lwowa⁴².

Józef Światło powiedział Zbigniewowi Błażyńskiemu, że Sierowa „zadaniem było zorganizowanie polityczne kraju, a więc, mówiąc po prostu, przygotowanie terenu do narzucenia Polsce rządu komunistycznego. [...] Dostarczył niezaradnej grupce Bieruta plan działania na wielu odcinkach [...]”⁴³. Dla pacyfikatora Polski „Nie pozwolić Mikołajczykowi na rządzenie w Polsce — to jest wielka sprawa”. Robota była trudna, bo „Armia Krajowa to najbardziej agresywna organizacja kontrrewolucyjna, stawiająca sobie za cel restaurację burżuazyjnego państwa polskiego”⁴⁴. Ale „Sierow pracował niezamordowanie”⁴⁵ — mówił Światło. W grudniu 1944 r. Sierow raportował Berii o aresztowaniu Bolesława Piaseckiego, który skłonny był do współpracy z komunistyczną władzą; do raportu dołączony był wielostronicowy elaborat (w tłumaczeniu na język rosyjski), jaki napisał w więzieniu Piasecki, dotyczący historii polskiego ruchu oporu oraz aktualnej sytuacji politycznej. Na raport Sierowa natychmiast pozytywnie zareagował⁴⁶ Beria i werbunek Bolesława Piaseckiego⁴⁷ był udany.

³⁸ F. Thom: *Beria. Oprawca...*, s. 905.

³⁹ Tak też N. Pietrow: *Nowy ład Stalina. Sowietyzacja Europy 1945—1953*. Tłum. J. Prus-Wojciechowska, K. Syska. Warszawa 2015, s. 145.

⁴⁰ P. Sudopłatow: *Wspomnienia...*, s. 113.

⁴¹ N.S. Chruszczow: *Fragmety wspomnień...*, s. 123.

⁴² P. Sudopłatow: *Wspomnienia...*, s. 113.

⁴³ Z. Błażyński: *Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii*. Wstęp J. Nowak-Jeziorański. Londyn 1986, s. 60.

⁴⁴ [I. Sierow]: *Tajemnice walizki...*, s. 301, 287.

⁴⁵ Z. Błażyński: *Mówi Józef Światło...*, s. 61.

⁴⁶ N. Pietrow: *Stalinowski kat Polski...*, s. 50 i n.

⁴⁷ Bolesław Piasecki należał do tych oficerów, którzy nie stawili się na spotkanie — będąc pułapką — z NKWD w rejonie Wilna, lecz pomaszerował wraz ze swoim oddziałem na za-

Jak zawsze dobrze zorientowany Nikita Pietrow pisze, że to sam Stalin zlecił Sierowowi pochwylenie przywódców Armii Krajowej⁴⁸ (czytaj: liderów Polskiego Państwa Podziemnego). Niezależnie od tego, czy Pietrow jest w tym miejscu ścisły⁴⁹, Sierow bardzo starannie przygotował kilka wariantów ich pojmania i jako generał „Iwanow” „zaprosił”⁵⁰ Szesnastu przywódców Polskiego Państwa Podziemnego, ale w pamiętniku nie wspominał o tym, że samolot wiozący Szesnastu miał się rozbić⁵¹; niewiarygodne, by tego wariantu Sierow nie uzgodnił z Wodzem lub przynajmniej z Berią. Wiemy natomiast, że Bolesław Bierut i Edward Osóbka-Morawski zostali poinformowani o operacji i zamiarze pojmania przywódców Polskiego Państwa Podziemnego⁵². Przyjdzie jeszcze do tego wrócić poniżej.

Według relacji Sergo Berii, przy okazji konferencji w Teheranie (gdzie Sergo Beria pracował przy aparaturze podsłuchowej) Stalin stwierdził: „Obec-

---

chód; w drodze dowiedział się o wybuchu w Warszawie powstania. Nie mogąc dotrzeć do samej Warszawy, ukrywał się w miejscowościach podwarszawskich, gdzie w końcu został aresztowany w nocy 11/12 listopada. W więzieniu mokotowskim rozmawiał z nim Sierow i był nim (jego propozycjami?) zachwycony; Jakub Berman kategorycznie stwierdził, że to Sierow zdecydował o wypuszczeniu Piaseckiego z więzienia (zob. wywiad Jakuba Bermana dla Teresy Torańskiej w: T. Torańska: *Oni*. Warszawa 1990, s. 88). Piasecki na wolność wyszedł 2 lipca 1945 r. i już nazajutrz — dzięki pośrednictwu Jerzego Borejszy — został przyjęty przez Gomułkę. Tyle wiadomo na pewno. Po opuszczeniu więzienia urzędowe kontakty początkowo utrzymywali z Piaseckim rozmaici oficjele, zaś od początku 1947 r. pozostawał w stałym (do 1956 r.) kontakcie ze sławetną Julią („Luną”) Brystygierową (dyrektorem V departamentu MBP); chodziły nawet plotki, że byli kochankami, czego wykluczyć nie mogę. Por. A. Dudek, G. Pytel: *Bolesław Piasecki. Próba biografii politycznej*. Londyn 1990, s. 148 i n.; zob. także E. Krasucki: *Międzynarodowy komunista. Jerzy Borejsza. Biografia polityczna*. Warszawa 2009, s. 128; B. Fijałkowska: *Borejsza i Różański. Przyczynek do dziejów stalinizmu w Polsce*. Olsztyn 1995, s. 129; N. Pietrow: *Stalinowski kat Polski...*, s. 50—53.

⁴⁸ N. Pietrow: *Stalinowski kat Polski...*, s. 55.

⁴⁹ Z raportu Sierowa do Berii, wysłanego przed 5 kwietnia 1945 r., wydaje się wynikać, że to Beria zlecił to zadanie Sierowowi. Zob. *Proces Szesnastu. Dokumenty NKWD*. Przedmowa i wybór W. Strzałkowski. Oprac. i noty A. Chmielarz, A.K. Kunert. Tłum. K. Stembrowicz, F. Zbiniewicz. Warszawa 1995, s. 446.

⁵⁰ Z. Stypułkowski: *Zaproszenie do Moskwy*. Wyd. 3. Warszawa 1991.

⁵¹ „Otrzymaliśmy wiadomość: aparat radiowo-nadawczy w samolocie jest zepsuty [...]. Lecimy dalej. Z Warszawy do Moskwy jest pięć godzin lotu. Byliśmy w powietrzu już ponad siedem, gdy z kabiny pilotów wysunął się jakiś śmiertelnie blady pułkownik sowiecki i drżącymi rękoma przeglądał mapy złożone w siatce podróźnej nad naszymi głowami. Widać było po jego minie, iż całkowicie stracił orientację. Po upływie krótkiej chwili zaczęliśmy się zniżać gwałtownie, powiedziałbym *na leb, na szyję*. Silny wstrząs. Usiedliśmy głęboko w śniegu, nieco ogłuszeni. Wokoło ani śladu życia, wszędzie niepokalana biel, siniejąca na linii horyzontu”. Ibidem, s. 313. „Drzwi kabiny załogi otwierają się z trzaskiem. Staje przed nami pilot: szczupły młodzian, ciemny kombinezon, chuda ciemna twarz. Ręce dygocą. Pilot krzyczy prawie, że paliwa miał już tylko na 20 minut lotu...”. A. Bień: *Bóg jest wyżej, dom jest dalej*. Warszawa 1986, s. 147.

⁵² F. Thom: *Beria. Oprawca...*, s. 440.

nie los Europy Wschodniej został przesądzony. Za zgodą naszych sprzymierzeńców zrobimy tam, co będziemy chcieli”⁵³. W pełni potwierdził to Milovan Đilas, który w rozmowie ze Stalinem usłyszał: „Ta wojna nie jest taka jak w przeszłości; kto okupuje terytorium, narzuca także swój własny ustrój społeczny. Każdy narzuca swój własny ustrój tak daleko, jak może dotrzeć jego armia. Nie może być inaczej”⁵⁴.

W związku z przydzielonymi Sierowowi zadaniami w rozpoczynanej właśnie operacji wojskowej zajęcia Berlina został on odwołany 27 kwietnia 1945 r. z dotychczasowej funkcji „na Polskę”; w tym czasie znajdował się już na przedmieściach Berlina. Na jego miejsce przyszedł Nikołaj Sieliwanowski⁵⁵. „Bierut z Gomułką podziękowali mi za wykonaną pracę na rzecz umacniania władzy ludowej i wyeliminowania rządu londyńskiego. Na pamiątkę wręczyli prezent”⁵⁶ — zapisał w pamiętniku Sierow. W wykonaniu uchwały Krajowej Rady Narodowej z 24 kwietnia 1946 r. prezydent KRN Bolesław Bierut odznaczył Sierowa Orderem Virtuti Militari IV klasy; pośmiertnie Order został mu odebrany (2 sierpnia 1995 r.) przez Prezydenta Lecha Wałęsę.

Zadanie pierwsze: „polowanie na Hitlera”

Ten podtytuł „polowanie na Hitlera” wzięłem od Hinsztejna, który tak zatytułował swoje lakoniczne uwagi wstępne do kolejnego rozdziału pamiętników Sierowa. Pełnomocnik NKWD przy 1. Froncie Białoruskim jako główne swoje zadanie miał odszukać Hitlera i głównych przywódców nazistowskich Niemiec, żywych lub martwych, za wszelką cenę uprzedzając aliantów zachodnich. Nie tylko zresztą: „Moim zadaniem było schwytanie faszystowskich przywódców, pamiętając też o polskiej armii Andersa, która szła wraz z Brytyjczykami”⁵⁷ — zapisał Sierow. Komentarzy polskiemu czytelnikowi nie trzeba. Sierow relacjonuje także duże osobiste zainteresowanie Stalina armią polską podlegającą legalnemu rządowi polskiemu na uchodźstwie. Zapisał w pamiętniku, że na początku kwietnia 1945 r., przed bitwą o Berlin, wezwał go Stalin i — co niezwykłe — rozmawiał z Sierowem w cztery oczy o różnych sprawach związanych z przygotowywanym szturmem na Berlin. „Nagle

⁵³ S. Beria: *Beria — mój ojciec...*, s. 143.

⁵⁴ M. Đilas: *Rozmowy ze Stalinem*. Tłum. A. Ciołkosz. Warszawa 1991, s. 97.

⁵⁵ Nikołaj Nikołajewicz Sieliwanowski (1901—1997) — od 1922 r. w strukturach GPU, 1943—1946 zastępca szefa Smiersza; generał lejtnant (1943); pełnomocnik NKWD przy 4. Froncie Ukraińskim; od kwietnia 1945 r. „doradca” przy MBP Polski; 1946—1951 zastępca ministra bezpieczeństwa państwowego ZSRR; aresztowany w listopadzie 1951 r., zwolniony w 1953 r.; w sierpniu 1953 r. przeniesiony do rezerwy.

⁵⁶ [I. Sierow]: *Tajemnice walizki...*, s. 310.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 319.

spojrzał na mnie i zapytał: »A gdzie jest teraz armia Andersa?« Odpowiedziałem, że dołączyła do wojsk brytyjskich, a jej sztab znajduje się pod Hanowerem. Stalin uważnie mi się przyjrzał i powiedział: »A mnie czekałsi meldowali, że w Hamburgu«. [...] Mając pewność, że polski sztab mieści się w Hanowerze, ponownie stwierdziłem, że jestem co do tego przekonany, ponieważ niedawno wrócił mój kurier i złożył mi dokładny meldunek. »No to zobaczymy na mapie« — powiedział głównodowodzący [...]». Sierow relacjonuje dalej, że w toku tej rozmowy Stalin dał mu do przeczytania pismo-szyfrogram od Churchilla. „Churchill pisał, że w Polsce aresztuje się wielu Polaków, na przesłuchaniach stosuje się przymus fizyczny, panuje bezprawie itd. Dalej brytyjski premier powiadał o aresztowaniu 12 niewinnych ministrów, członków rządu polskiego, oraz wicepremiera, generała Okulickiego”. Obaj zgodnie uznali to za „wymysł Mikołajczyka”. Według relacji Sierowa rozmowa o problemach Polski i Polaków była jeszcze długa, przy czym rozmówcy — w tym osobiście Stalin — wykazywali zaskakująco dobrą orientację w tych kwestiach. Sierow zapisał na koniec tych notatek, że odbył się proces „w Sali Kolumnowej Kremła” i m.in. Okulickiego skazano na 10 lat więzienia, i beznamytnie zanotował, że „Okulickiego zlikwidowano w więzieniu”⁵⁸.

„Armia Krajowa stawiała znaczny opór nowej władzy i z tego powodu NKWD i Smiersz musiały pomagać w tworzeniu polskich służb bezpieczeństwa publicznego. To Polacy prowadzili przy naszym wsparciu całą walkę z AK, wspieraną przez brytyjskich sojuszników”⁵⁹ — zapisał generał NKWD.

Ponadto generał NKWD obciążony był jeszcze innymi ważnymi zadaniami, m.in. był odpowiedzialny za dopilnowanie wywiezienia na przymusowe roboty do ZSRR wszystkich zdolnych do pracy mężczyzn, Niemców, w wieku od 17 do 70 lat. Warto dodać, że na to pozwolili sowietom alianci: na konferencji jałtańskiej (4—11 lutego 1945 r.) uzgodniono, że „Niemcy zobowiązane są wynagrodzić w naturze straty spowodowane przez nie w toku wojny narodom sojuszniczym”, a ma to się stać w trzech formach: 1) jednorazowej konfiskaty części majątku narodowego; 2) rocznych dostaw towarów z produkcji bieżącej; 3) „wykorzystania pracy niemieckiej”⁶⁰. W Poczdamie tej sprawy już nie dyskutowano⁶¹. Niedoprecyzowanie protokołu jałtańskiego i niedookreślenie wielkości każdego elementu odszkodowania pozwalało na rozmaite interpretacje, co dawało w miarę wolną rękę sowietom. W szczególności strona radziecka chciała rozumieć punkt trzeci jako zgodę na deportację niemieckiej ludności

⁵⁸ Ibidem, s. 310—314.

⁵⁹ Ibidem, s. 313.

⁶⁰ *Teheran — Jalta — Poczdam. Dokumenty konferencji szefów rządów trzech wielkich mocarstw*. Tłum. W. Daszkiewicz, D. Rotfeld. Wstęp W.T. Kowalski. Wyd. 2. Warszawa 1972, s. 213—214.

⁶¹ Z. Woźniczka: *Z Górnego Śląska do sowieckich łagrów*. Katowice 1996, s. 19.

cywilnej do ZSRR w celu wykorzystania jej jako przymusowej siły roboczej, podobnie jak Niemcy wykorzystywali tzw. robotników przymusowych.

Sierow jako zastępca dowódcy 1. Frontu Białoruskiego — Gieorgija Konstantinowicza Żukowa⁶² — miał obowiązek organizować niemiecką administrację cywilną.

Nie ma powodów, by powtarzać bardzo szczegółowy i niekiedy emocjonujący opis poszukiwania Hitlera i jego najbliższych współpracowników. Przy okazji pamiętnikarz nie omieszczał wzmiankować o przypadkach zbiorowych gwałtów sowieckich żołnierzy na niemieckich kobietach, co rzekomo zostało przez dowództwo surowo zakazane. Sierow był obecny, „kiedy o północy 8 maja” upelnomocnieni przez Dönitza przedstawiciele niemieckiego dowództwa podpisali akt bezwarunkowej kapitulacji. Potem było przyjęcie okolicznościowe z przemówieniami wszystkich przybyłych nań dowódców alianckich.

Moskiewskie spotkanie z Wilhelmem Pieckiem oraz Walterem Ulbrichem zapoczątkowało sterowane przez samego Stalina odtwarzanie kompartii Niemiec. Przekazując to zadanie, Stalin żądał przygotowania propozycji niemieckiego aparatu administracyjnego oraz „przyspieszenia demontażu najcenniejszych dla Związku Sowieckiego niemieckich przedsiębiorstw o profilu wojskowym [...] [przy czym — A.L.] sprawom atomu w ZSRR nadaje się absolutny priorytet”⁶³. W tym ostatnim celu przyjechał do Niemiec nowy sowiecki pełnomocnik do spraw atomistyki Abram Pawłowicz Zawieniagin.

Jak już wspomniano, przewodniczącym Specjalnego Komitetu do Spraw Problemu Numer Jeden został Ławrientij Beria. Komitet został powołany decyzją Stalina (formalnie Komitetu Obrony Państwowej) 20 sierpnia 1945 r., po rozpoczętej 12 sierpnia 1945 r. (a więc tuż po zrzuconiu bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki) serii spotkań Wodza z osobami odpowiedzialnymi za program atomowy. Komitet był czymś w rodzaju „atomowego Politbiura”⁶⁴. Jak informuje Sudopłatow, w grudniu tegoż roku Beria przeniósł się do nowego biura na Kremlu i tam odbywały się spotkania Specjalnego Komitetu, w których także uczestniczył Sudopłatow jako szef II Urzędu tego Komitetu⁶⁵. Sergo Beria zapisał, że „od tamtych dni aż po rok 1953 ojciec całkowicie poświę-

---

⁶² Gieorgij Konstantinowicz Żukow (1896—1974) — uczestnik pierwszej wojny światowej i wojny domowej w Rosji, w 1941 r. zastępca ludowego komisarza obrony, od sierpnia 1942 r. zastępca naczelnego wodza (Stalina); następnie dowodził 1. Frontem Ukraińskim i 1. Białoruskim; 8 maja 1945 r. przyjął kapitulację Niemiec; w latach 1945—1946 stał na czele radzieckich wojsk okupacyjnych we wschodnich Niemczech. Jako najślynniejszy dowódca radziecki okresu drugiej wojny światowej został odsunięty przez zawistnego Stalina na prowincję. Był klasycznym dowódcą typu stalinowskiego: nie podejmował żadnej operacji, jeśli nie miał 5—6-krotnej przewagi w ludziach i sprzęcie. Odegrał decydującą rolę w aresztowaniu Berii. Zmarł w Moskwie; pochowany pod murem kremłowskim.

⁶³ [I. Sierow]: *Tajemnice walizki...*, s. 359, 379.

⁶⁴ R. Miedwiediew, Ż. Miedwiediew: *Nieznany Stalin*. Tłum. T. Illg. Katowice 2010, s. 195.

⁶⁵ P. Sudopłatow: *Wspomnienia...*, s. 197.

cił się produkcji bomby A, a potem bomby H. Był też odpowiedzialny za konstrukcję pocisków balistycznych, zdalnie kierowanych pocisków obrony przeciwlotniczej i pocisków raketowych dla naszej floty wojennej⁶⁶. Françoise Thom szacuje, że Beria w tym okresie poświęcał trzy czwarte swojego czasu projektowi nuklearnemu⁶⁷.

Niesławne odejście

Sierow był „bezwzględny i okrutny”⁶⁸. Potrzebni byli sprawni zbrodniarze⁶⁹. Okrucieństwo i skuteczność dla funkcjonariuszy totalitarnego, ludobójczego **Zła** były podstawowymi elementami sprawności działania. Sierow był wśród nich postacią wybijającą się.

Właśnie dlatego, że Sierow był zbrodniarzem wyrastającym znacznie ponad innych zbrodniarzy sowieckich i było to powszechnie znane na świecie, w latach po XX zjeździe KPZR zaczął ciążyć Chruszczowowi i niektórym innym, szczególnie gdy I sekretarz KC KPZR zmienił skład Sekretariatu KC KPZR. Zwłaszcza „wieczny” Mikojan, ale też niektórzy inni członkowie Prezydium nalegali, aby zwolnić Sierowa z KGB, które powinno zmienić swój wizerunek. Mikojan konstatował: „[...] z wpływem czasu proces demaskowania represji czynił z Sierowa jeszcze straszniejszą postać, już nie dało się go dalej trzymać”⁷⁰. Chruszczow go bronił, ale bez przekonania i bez nacisku. 3 grudnia 1958 r. decyzją Prezydium KC KPZR Sierow został zwolniony ze stanowiska szefa KGB i mianowany szefem GRU oraz zastępcą szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych ZSRR do spraw wywiadu.

Gwoździem do politycznej trumny Sierowa była głośna sprawa superagenta brytyjsko-amerykańskiego Olega Pieńkowskiego. 2 lutego 1963 r. Sierow został zwolniony ze wszystkich stanowisk, a 7 marca tegoż roku został zdegradowany ze stopnia generała armii do stopnia generała majora i pozbawiony tytułu Bohatera Związku Radzieckiego. Stopniowo pozbawiano go także innych z jego licznych odznaczeń. Zmarł 1 lipca 1990 r. w całkowitym zapomnieniu⁷¹.

⁶⁶ S. Beria: *Beria — mój ojciec...*, s. 249.

⁶⁷ F. Thom: *Beria. Oprawca...*, s. 547.

⁶⁸ R. Butler: *Instrumenty stalinowskiego terroru. CzK — OGPU — NKWD — KGB od 1917 do 1991 roku*. Tłum. G. Siwek. Warszawa 2007, s. 148.

⁶⁹ Zob. na ten temat unikatową co do bazy źródłowej monografię Nikity Pietrowa: *Psy Stalina...*, *passim*.

⁷⁰ Cyt. za: N. Pietrow: *Stalinowski kat Polski...*, s. 221—222.

⁷¹ *Ibidem*, s. 240 i *passim*.

Bibliografia

- Beria S.: *Beria — mój ojciec. W sercu stalinowskiej władzy*. Przedmowa i przypisy F. Thom. Tłum. J. Waczków. Warszawa 2000.
- Bień A.: *Bóg jest wyżej, dom jest dalej*. Warszawa 1986.
- Birstein V.F.: *Smiersz. Tajna broń Stalina. Sowiecki kontrwywiad wojskowy podczas II wojny światowej*. Tłum. T. Fiedorek. Kraków 2013.
- Błażyński Z.: *Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii*. Wstęp J. Nowak-Jeziorański. Londyn 1986.
- Butler R.: *Instrumenty stalinowskiego terroru. CzK — OGPU — NKWD — KGB od 1917 do 1991 roku*. Tłum. G. Siwek. Warszawa 2007.
- Chruszczow N.S.: *Fragmety wspomnień*. Tłum. M. Jagiełło. Paryż 2000.
- Conquest R.: *Przedmowa*. W: P. Sudopłatow: *Wspomnienia niewygodnego świadka*. Przedmowa R. Conquest. Wstęp i przypisy do wydania polskiego S. Jaczyński, M. Jasiak. Tłum. J. Markowski. Warszawa 1999.
- Conquest R.: *Uwagi o spustoszonej stuleciu*. Tłum. T. Bieroń. Poznań 2002.
- Conquest R.: *Wielki terror*. Tłum. W. Jeżewski. Warszawa 1997.
- Courtois S.: *Zbrodnie komunizmu*. W: *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*. Tłum. Zespół. Wstęp do polskiego wydania K. Kersten. Warszawa 1999.
- Djilas M.: *Rozmowy ze Stalinem*. Tłum. A. Ciołkosz. Warszawa 1991.
- Dokumenty Katynia. Decyzja*. Red. J. Snopkiewicz, A. Zakrzewski. Warszawa 1992.
- Dudek A., Pytel G.: *Bolesław Piasecki. Próba biografii politycznej*. Londyn 1990.
- Fijałkowska B.: *Borejsza i Różański. Przyczynki do dziejów stalinizmu w Polsce*. Olsztyn 1995.
- Krasucki E.: *Międzynarodowy komunista. Jerzy Borejsza. Biografia polityczna*. Warszawa 2009.
- Kulesza W.: *Crimen laesae iustitiae. Odpowiedzialność karna sędziów i prokuratorów za zbrodnie sądowe według prawa norymberskiego, niemieckiego, austriackiego i polskiego*. Łódź 2013.
- Lityński A.: *Prawo Rosji i ZSRR 1917—1991 czyli historia wszechzwiązkowego komunistycznego prawa (bolszewików). Krótki kurs*. Wyd. 3. Warszawa 2017.
- Miedwiediew R., Miedwiediew Ż.: *Nieznany Stalin*. Tłum. T. Illg. Katowice 2010.
- Miedwiediew R.A.: *Chruszczow. Biografia polityczna*. Tłum. W. Zagórska. Warszawa 1990.
- Pietrow N.: *Nowy ład Stalina. Sowietyzacja Europy 1945—1953*. Tłum. J. Prus-Wojciechowska, K. Syska. Warszawa 2015.
- Pietrow N.: *Psy Stalina*. Tłum. J. Prus-Wojciechowska, K. Syska. Warszawa 2012.
- Pietrow N.: *Stalinowski kat Polski Iwan Sierow*. Tłum. J. Prus-Wojciechowska, K. Syska. Warszawa 2013.
- Polmar N., Allen T.B.: *Księga szpiegów. Encyklopedia*. Tłum. H. Białkowska, R. Brzeski, K. Obłucki, A. Piber, T. Wójcik. Oprac. aneksu A. Peplowski, P. Wiczorkiewicz. Warszawa 2000.
- Proces Szesnastu. Dokumenty NKWD*. Przedmowa i wybór W. Strzałkowski. Oprac. i noty A. Chmielarz, A.K. Kunert. Tłum. K. Stembrowicz, F. Zbiniewicz. Warszawa 1995.

- [Sierow I.]: *Tajemnice walizki generała Sierowa. Dzienniki pierwszego szefa KGB. 1939—1963*. Red. A. Hinsztej. Tłum. A. Janowski, J. Cichocki. Konstancin-Jeziorna 2019.
- Stypułkowski Z.: *Zaproszenie do Moskwy*. Wyd. 3. Warszawa 1991.
- Sudopłatow P.: *Wspomnienia niewygodnego świadka*. Przedmowa R. Conquest. Wstęp i przypisy do wydania polskiego S. Jaczyński, M. Jasiak. Tłum. J. Markowski. Warszawa 1999.
- Suworow W. [Władimir Bogdanowicz Rezun]: *Akwarium*. Wrocław 1989.
- Teheran — Jalta — Poczdam. Dokumenty konferencji szefów rządów trzech wielkich mocarstw*. Tłum. W. Daszkiewicz, D. Rotfeld. Wstęp W.T. Kowalski. Wyd. 2. Warszawa 1972.
- Thom F.: *Beria. Oprawca bez skazy*. Tłum. K. Antkowiak. Warszawa 2016.
- Torańska T.: *Oni*. Warszawa 1990.
- Woźniczka Z.: *Z Górnej Śląska do sowieckich łagrów*. Katowice 1996.
- Хинштейн А., Серов И.: *Записки из чемодана. Тайные дневники первого председателя КГБ, найденные через 25 лет после его смерти*. Москва 2016.

Adam Lityński

NKWD-General vom polnischen auf deutschen Boden

Schlüsselwörter: NKWD, Iwan Serow, Pazifizierung

Zusammenfassung: Iwan Alexandrowitsch Serow ist — nach Felix Edmundowitsch Dserschinski und Lawrienti Pawlowitsch Beria — die wichtigste Figur der sowjetischen Sicherheitsbehörden. Serow war die einzige Person in der Sowjetunion, die sowohl das „zivile“ Komitee für Staatssicherheit (KGB) als auch die militärische Hauptverwaltung für Aufklärung (GRU) leitete. Er ist Autor von Tagebüchern, die er regelmäßig und heimlich fast ein Vierteljahrhundert lang aufgeschrieben hatte. Kurz nach der Veröffentlichung der russischen Fassung (*Записки из чемодана. Тайные дневники первого председателя КГБ, найденные через 25 лет после его смерти*, 2016) wurden Serows Tagebücher auf Polnisch unter dem Titel *Tajemnice walizki generała Sierowa. Dzienniki pierwszego szefa KGB. 1939—1963* [Geheimnisse des Koffers von General Serow. Tagebücher des ersten Chefs des KGB. 1939—1963] herausgegeben (Hrsg. A. Hinsztej, übersetzt von A. Janowski, J. Cichocki, Verlag REA-SJ sp. z o.o., Konstancin-Jeziorna 2019, 863 S.). Dies ist eine unschätzbare Wissensquelle für Historiker. Der Verfasser des Artikels stützt seine Ausführungen vor allem auf dieses Dokument.

Serow pazifizierte zunächst die östliche Hälfte Polens und die baltischen Staaten, als diese 1939 infolge des Hitler-Stalin-Pakts (Ribbentrop-Molotow) unter sowjetische Besatzung fielen. Nach dem Einmarsch der sowjetischen Truppen 1944 pazifizierte er dann ganz Polen auf blutige Weise. Später schickte man ihn nach Deutschland, als im April 1945 Berlin gestürmt wurde. Seine Aufgabe war es, die Anführer des Dritten Reiches tot oder lebendig aufzuspüren, die deutschen Spezialisten für den Bau moderner Rüstungsgüter gefangen zu nehmen und in die Sowjetunion zu bringen sowie die Demontage und den Transport wichtiger Fabriken in die UdSSR zu überwachen. Alle diese Aufgaben erfüllte er ausgezeichnet.

An NKVD General: from Poland to the German Land

Keywords: NKVD, Ivan Serov, forced resettling (pacification)

Summary: After Felix Edmundovich Dzerzhinsky and Lavrenty Pavlovich Beria, Ivan Aleksandrovich Serov was the number one figure in Soviet security. Serov was the only official in the Soviet Union to be the head of both the “civilian” Committee for State Security (KGB) and the military Main Intelligence Directorate (GRU). He is the author of diaries, which he kept — on an ongoing basis and in secret — for almost a quarter of a century. Shortly after the release of the Russian version (*Записки из чемодана. Тайные дневники первого председателя КГБ, найденные через 25 лет после его смерти*, 2016), Serov’s diaries were published in Polish, under the title *Tajemnice walizki generała Sierowa. Dzienniki pierwszego szefa KGB. 1939—1963* [*Secrets out of General Serov’s Suitcase. Diaries of the First Head of the KGB, 1939—1963*] (ed. A. Hinsztein, tr. A. Janowski, J. Cichocki, published by REA-SJ, Konstancin-Jeziorna 2019, pp. 863). For historians, this is an invaluable source of knowledge. Adam Lityński has supported his arguments in this article primarily on this document.

Serov conducted the forced resettlement (“pacification”) of the eastern half of Poland and the Baltic states when, in 1939, as a result of the Hitler-Stalin Pact (Ribbentrop-Molotov), they had fallen under Soviet occupation. Then, after 1944, he went on to conduct a bloody resettlement of the whole of Poland when Soviet troops had entered there. Next, he was sent to Germany when Berlin was being stormed in April 1945. His tasks included: finding the living or dead leaders of the Third Reich, capturing German experts in charge of the construction of modern weapons and bringing them to the Soviet Union, and supervising the dismantling of important factories and transporting them to the USSR. He performed all these tasks perfectly.